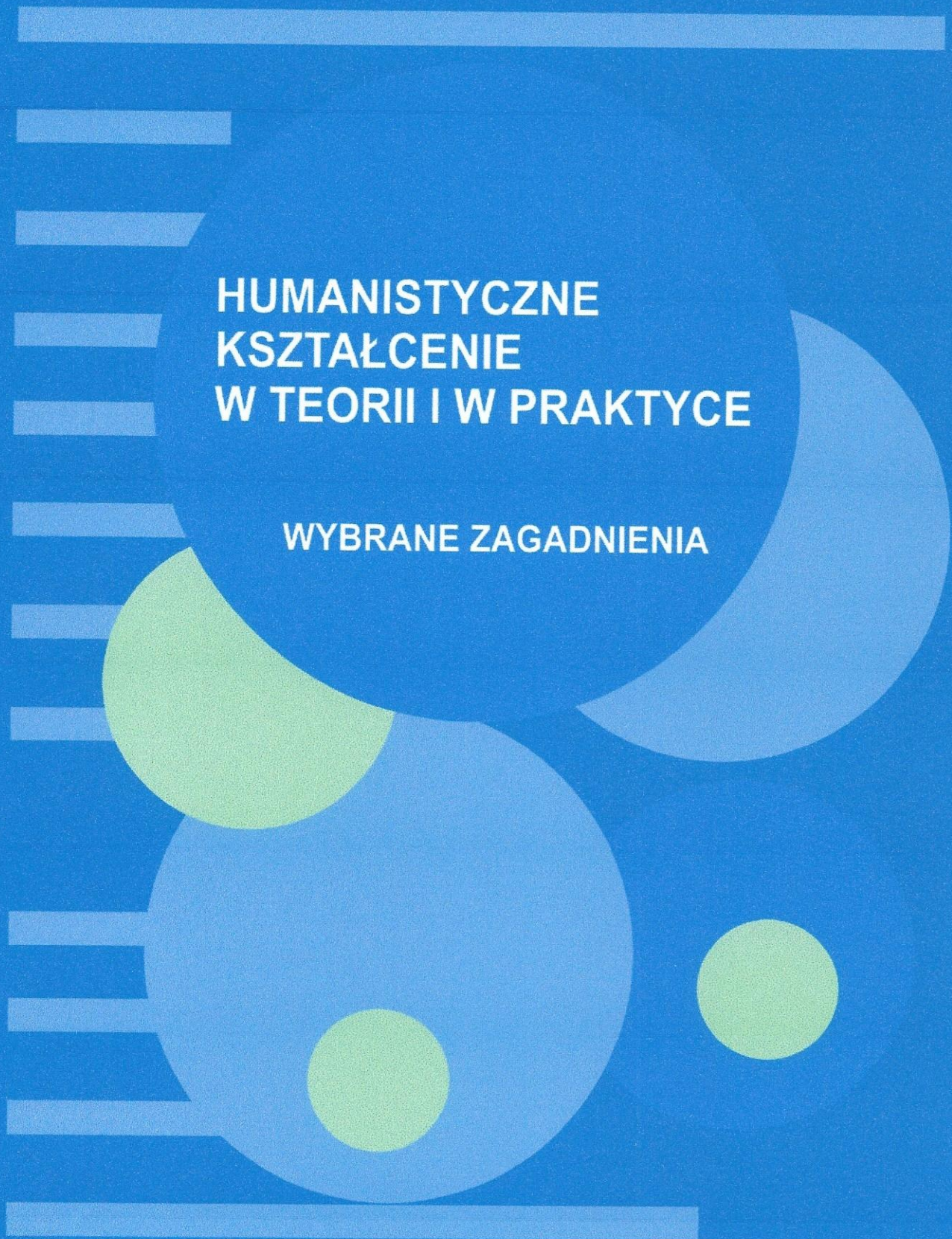

Towarzystwo Naukowe Educare

**HUMANISTYCZNE
KSZTAŁCENIE
W TEORII I W PRAKTYCE**

WYBRANE ZAGADNIENIA

Warunki pracy i trudności w wykonywaniu zawodu nauczyciela języka polskiego w liceum ogólnokształcącym

dr Grzegorz Ćwiertniewicz

Nauczyciel języka polskiego, aby efektywnie realizować zadania współczesnej szkoły, powinien być jednocześnie wychowawcą młodzieży. Twierdzi się, że powodzenie w pracy zapewniają mu przede wszystkim dyspozycje sprawnościowe wychowawcy – organizatorskie, przywódcze, kierownicze, partnerskie, a także przewodnika i doradcy. Okazuje się, że sukces pedagogiczny nie jest uzależniony jedynie od posiadanych cech osobowościowych czy kompetencji nauczyciela. Aby praca w zawodzie przynosiła mu radość i satysfakcję, muszą zostać spełnione inne warunki.

W artykule Warunki pracy i trudności w wykonywaniu zawodu nauczyciela języka polskiego w liceum ogólnokształcącym skoncentrowałem się na problemach, z jakimi musi w codziennej pracy zmagać się polonista. Wyszedłem od omówienia pojęcia "warunki pracy" - terminu specjalistycznego teorii pracy. Przedstawiłem dokumenty obligujące pracodawców (dyrektorów szkół) do zapewnienia pracownikom (nauczycielom) bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, do zaspokajania bytowych, socjalnych i kulturalnych potrzeb pracowników, jak i ułatwiania im podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Następnie skupiłem się na pojęciu

„trudność pracy”- kolejnym terminie specjalistycznym teorii pracy, rozumianym jako opór, który trzeba przezwyciężyć, aby osiągnąć cel pracy. Jego siła ze strony ludzi i rzeczy uzależniona jest, jak dowodzi Henryka Kwiatkowska, od charakteru pracy i od stopnia jej skomplikowania.³²⁹ O ile czynności przedstawicieli zawodów technicznych są znane, powiada, o tyle trudno „określić aktywność pracowniczą profesji, których naturę wyznaczają procesy porozumiewania się”³³⁰ (w tym nauczycieli). W dalszej części przywołałem wyniki badań przeprowadzonych przez Zbigniewa Józwiaka, Jana Kordaszewskiego i Jacka Pyżalskiego, które dotyczyły obciążeń psychicznych i fizycznych nauczycieli.

Rozważania zamykam prezentacją wyników badania ankietowego, którego celem było pozyskanie informacji na temat szczególnych trudności w wykonywaniu zawodu nauczyciela języka polskiego. Badanie zostało przeprowadzone przeze mnie w pierwszym półroczu 2013 roku. Objęło prawie stu nauczycieli języka polskiego zatrudnionych w liceach ogólnokształcących na terenie całej Polski.

Czynnikiem decydującym o typologii zawodów jest struktura specyficznych dla nich czynności. Na ogół wyodrębnia się zawody o prostej i złożonej strukturze pracy. Pierwszą grupę tworzą zawody techniczne i technologiczne

329 H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Warszawa 2008, s. 155.

330 Tamże, s. 155.

(czynności powtarzalne, instrumentalne). Dla grupy drugiej najistotniejsze są czynności o charakterze intelektualnym i czynności komunikacyjne.³³¹ Wśród jej przedstawicieli znajdują się nauczyciele wszystkich przedmiotów szkolnych.

„Warunki pracy” to pojęcie specjalistyczne teorii pracy. Rozumiane jest jako ogół czynników, które występują w organizacji. Wiążą się z charakterem pracy i jej otoczeniem. Obejmują głównie lokalizację firmy, treść pracy, materialne środowisko, czas oraz urządzenia socjalne. Zgodnie z zapisem (art. 15) w Kodeksie pracy pracodawca jest obowiązany zapewnić pracownikom bezpieczne i higieniczne warunki pracy.³³² Ustawa obligeuje pracodawców również do zaspokajania bytowych, socjalnych i kulturalnych potrzeb pracowników (art. 16), jak i ułatwiania im podnoszenia kwalifikacji zawodowych (art. 17).³³³ W szkole, za realizację powyższych ustanowień, odpowiedzialny jest dyrektor. Obowiązek ten nakłada na niego również rozporządzenie regulujące kwestię bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach. Zapisano w nim, że to dyrektor zapewnia bezpieczne i higieniczne warunki pobytu w szkole lub placówce, a także bezpieczne i higieniczne warunki

331 Zob. H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Warszawa 2008, s. 154.

332 Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, Dz. U. z 1974 r., nr 24, poz. 141 z późn. zm.

333 Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, Dz. U. z 1974 r., nr 24, poz. 141 z późn. zm.

uczestnictwa w zajęciach organizowanych przez szkołę lub placówkę poza obiektami należącymi do tych jednostek.³³⁴

Warunki pracy nauczycieli zostały określone w Karcie Nauczyciela. W myśl ustawy do ich zapewnienia zobowiązany jest organ prowadzący szkołę. Nauczycielowi realizującemu zadania dydaktyczne, wychowawcze i opiekuńcze przysługuje wyposażenie jego stanowiska pracy. Czas pracy nauczyciela zatrudnionego w pełnym wymiarze zajęć nie może przekroczyć czterdziestu godzin na tydzień. W okresie tym nauczyciel (również polonista) realizuje zajęcia dydaktyczne, wychowawcze i opiekuńcze, prowadzone bezpośrednio z uczniami lub wychowankami albo na ich rzecz oraz inne zajęcia i czynności wynikające z zadań statutowych szkoły, w tym zajęcia opiekuńczo-wychowawcze uwzględniające potrzeby i zainteresowania uczniów oraz zadania i czynności związane z przygotowaniem się do zajęć, samokształceniem i doskonaleniem zawodowym. W liceum ogólnokształcącym nauczyciel jest obowiązany prowadzić zajęcia w ramach godzin przeznaczonych w ramowych planach nauczania do dyspozycji dyrektora szkoły, z wyjątkiem godzin przeznaczonych na zwiększenie liczby godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych, w wymiarze jednej

334 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach*, Dz. U. z 2003 r., nr 6, poz. 69 oraz z 2009 r., nr 139, poz. 1130 z późn. zm.

godziny w tygodniu wynikającej z art. 45 Karty Nauczyciela.³³⁵

„Trudność pracy”, kolejny termin specjalistyczny teorii pracy, to opór, który trzeba przezwyciężyć, aby osiągnąć cel pracy. Jego siła ze strony ludzi i rzeczy uzależniona jest od charakteru pracy, od stopnia jej skomplikowania. O ile czynności przedstawicieli zawodów technicznych są znane, o tyle trudno określić aktywność pracowniczą profesji, których naturę wyznaczają procesy porozumiewania się.³³⁶ Henryka Kwiatkowska, jako przykład, podaje zawód nauczycielski. Słowa i czyny nauczyciela wpływają na proces myślowy ucznia, a także angażują świat jego uczuć. Myślenie ucznia oraz jego zaangażowanie nie jest wynikiem wpływu nauczyciela. Porozumiewanie jest ulotne, nie do końca przewidywalne, nie podlega formalizacji. Trudno ustalić zasady i reguły, których przestrzeganie obiecywałoby powodzenie. Porozumiewanie może stać się podstawą nawiązania relacji między nauczycielem uczniem.³³⁷ W pracy nauczyciela języka polskiego odgrywa znaczącą rolę. Kwiatkowska za podstawowy nośnik oporu w pracy pedagogicznej uważa informacje - ich mnogość, różnorodność i zmienność. Nauczyciel musi je zdobyć i zapamiętać, aby następnie przekazać uczniom. Wśród innych nośników oporu wyróżnia nieuwagę, obojętność

335 Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela, Dz. U. z 2006 r., nr 97, poz. 674 z późn. zm.

336 Zob. H. Kwiatkowska, *Pedeutologia....dz. cyt.*, s. 155.

337 Tamże, s. 155.

i przekorę. Pomimo występujących problemów, pozyskanie uczniów do współpracy jest zadaniem nauczycieli. Powinien ich przekonać, przezwyciężyć objawy i niechęć do działania. Jeśli tak się nie stanie, wszelkie działania będą pozorne.³³⁸

Badania dowodzą, iż 86% polskich nauczycieli zgadza się z przekonaniem, że ich obciążenia zawodowe są wyższe niż w innych profesjach (48% w sposób zdecydowany). Tylko 8% nauczycieli uważa takie spostrzeżenie za nieprawdziwe. W oparciu o wyniki można stwierdzić, że polscy nauczyciele oceniają środowisko swojej pracy jako bardziej obciążające niż w wypadku innych zawodów.³³⁹

Okazuje się, że nie tylko polscy nauczyciele są przeciążeni pracą i napotykają w niej trudności. Na przeciążenie pracą, jako jedno z najbardziej istotnych obciążeń zawodowych, wskazują również fińscy pedagodzy.³⁴⁰ W Australii problem przedstawia się podobnie: w badaniach australijskich nauczycieli szkół średnich prawie połowa respondentów stwierdziła, że nie radzi sobie z ilością obowiązków (przeciążenie ilościowe pracą), które musi wykonać, a co piąty myślał o zmianie zawodu właśnie z przyczyny przeciążenia pracą.³⁴¹

338 Tamże, s. 156.

339 Zob. J. Pyżalski, *Skutki oddziaływania warunków pracy na polskich nauczycieli* [w:] *Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli. Pomiędzy wypalaniem zawodowym a zaangażowaniem*, red. J. Pyżalski, D. Merecz, Kraków 2010, s. 34-35.

340 Tamże, s. 31.

341 Zob. Tamże, s. 32.

Zawód nauczyciela obciąża psychicznie i fizycznie: działanie pod presją czasu, dyspozycyjność, wysiłek intelektualny, ustawiczna uwaga. Od tych składników uzależniona jest wielkość wydatkowanej przez człowieka energii (psychicznej i fizycznej).³⁴² Co ważne, odpowiednie fizyczne warunki pracy przekładają się na postrzeganie przez nauczyciela innych elementów środowiska pracy. Wyniki badań pokazują, że polscy nauczyciele nie zgłaszają na ogół problemów związanych w kwestii środowiska fizycznego. Za najbardziej dotkliwy respondenci uznają hałas (15 %).³⁴³ Na tę samą trudność zwraca również uwagę Jan Kordaszewski.³⁴⁴ Jedynymi sposobami ograniczenia hałasu w salach lekcyjnych mogą okazać się: autorytet nauczyciela, zainteresowanie lekcją oraz zarządzanie klasą. Wśród mniej ważnych dla nauczycieli mankamentów należy wymienić: zbyt małe pokoje nauczycielskie (47%), wąskie korytarze, które nie zapewniają odpowiedniego komfortu przemieszczania się uczniów i nauczycieli (49%), brak odpowiednich mebli do przechowywania materiałów dydaktycznych i przedmiotów osobistych (48%), brak niezbędnych materiałów i pomocy szkolnych (jedynie 72% respondentów uważa, że nimi dysponuje), utrudniony dostęp do wyposażenia technicznego: kserokopiarek,

342Zob. H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, dz. cyt., s. 156.

343Zob. Z. Jóźwiak, *Fizyczne warunki pracy nauczycieli w: Psychospołeczne warunki...*, dz. cyt. it., s. 118.

344Zob. J. Kordaszewski, *Trudności pracy nauczyciela (światle nauki o pracy)* [w:] *Nauczyciel i młodzież. Tradycje- sytuacja- perspektywy*, red. B. Suchodolski, Wrocław-Warszawa 1985, s. 418.

komputerów.³⁴⁵ Z uwagi na fakt, że problemy te występują w większości polskich szkół, istotna wydaje się refleksja Zbigniewa Józwiaka: szkoła ma być nie tylko miejscem zdobywania wiedzy na konkretnych zajęciach, lecz powinna również wychowywać i przedstawiać wzory do naśladowania w domu i w przyszłym miejscu pracy. Jakie pozytywne wzorce może wynieść uczeń ze szkoły, w której nawet w pomieszczeniach dla personelu brakuje papieru toaletowego czy mydła, ogólna czystość pomieszczeń szkolnych jest co najmniej niezadowalająca, a estetyka stołówek (a zapewne i innych pomieszczeń) pozostawia wiele do życzenia?³⁴⁶ Pytanie powinno skłonić do refleksji nie tylko Ministra Edukacji Narodowej, ale i przedstawicieli organów prowadzących placówki oświatowe.

Wbrew pozorom, trudności, z jakimi borykają się nauczyciele języka polskiego, są nieco inne od tych, które spotykają w swojej pracy zawodowej nauczyciele innych specjalności. W tym miejscu wystarczy ograniczyć się do przeszkód szczególnie często wymienianych przez polonistów podczas rozmów czy też w opisach problemów dostępnych na forach dyskusyjnych.

Nauczyciele języka polskiego przestali być postrzegani jako grupa elitarna i nie są traktowani współcześnie lepiej niż ich koleżanki i koledzy z pracy. Podkreślają jednak, że choć mówi się o obniżeniu rangi

345 Zob. Z. Józwiak, *Fizyczne warunki pracy...* dz. cyt., s. 119 - 120.

346 Zob. Tamże, s. 120.

języka polskiego, wciąż należy on do obowiązkowych przedmiotów dla wszystkich uczniów, którzy zdecydowali się na naukę w liceum ogólnokształcącym. Pozostaje również obowiązkowym przedmiotem maturalnym. Za największą trudność poloniści uznają motywowanie uczniów do nauki. Tę niechęć spotęgowało określenie przez władze państwowe zatrważająco niskiego wyniku, jaki musi uzyskać abiturient, aby zdać egzamin maturalny (30%). W opinii polonistów to główny czynnik działający na uczniów destrukcyjnie. Potwierdzają to wyniki badania sondażowego przeprowadzonego wśród nauczycieli języka polskiego: obecna formuła egzaminu maturalnego sprzyja nieuczciwości, deprecjacji przedmiotu, krzywdzeniu uczniów twórczo, oryginalnie myślących, utwierdzaniu innych w często błędnym przekonaniu o dobrym, a nawet wysokim poziomie osiągnięć przedmiotowych, jakimi wykazali się na maturze.³⁴⁷ Młodzież, zwłaszcza zamierzająca kontynuować edukację na studiach innych niż humanistyczne, twierdzi, iż wymagany próg procentowy można osiągnąć nawet, jeśli wiedza polonistyczna będzie powierzchowna. Niestety, opinia uczniów nie mija się z prawdą. Egzaminatorzy maturalni przyznają, iż ich głównym zadaniem jest przydzielenie jak największej liczby punktów - również w przypadku, gdy w pracach czy prezentacjach występują rażące błędy rzeczowe. Uczniowie nie czytają lektur,

347 Zob. I. Morawska, *Nauczyciele języka polskiego o języku polskim jako przedmiocie nauczania* w: *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006, s. 36.

nie sprawia im przyjemności analiza i interpretacja utworów literackich. Zdarza się, że działania nauczyciela stają się przedmiotem drwin, bywa, że jest upokarzany. Negatywne nastawienie najlepiej wyrażają słowa jednego z respondentów biorącego udział we wspomnianym wyżej sondażu: Mam dojmujące poczucie bezradności.³⁴⁸ Motywowanie uczniów staje się zatem podstawowym zajęciem nauczycieli języka polskiego, gdyż dyrektorzy szkół mają większe wymagania aniżeli młodzież. Nauczyciele z zaistniałą sytuacją muszą radzić sobie sami, ponieważ bardzo często ani dyrektorzy, ani rodzice oczekujący również wsparcia w zakresie wychowania ich dziecka, nie angażują się w proces dydaktyczno-wychowawczy. Problemy nasilają się, gdy wśród uczniów uczęszczających do normalnej szkoły znajdzie się dziecko z upośledzeniem lekkim. Przygotowanie metodyczno-pedagogiczne nauczycieli okazuje się wówczas niewystarczające. Z konieczności osiągania dobrych efektów kształcenia zwolnieni są nauczyciele reprezentujący przedmioty, które na maturze nie są obowiązkowe. Poloniści upatrują w tym stanie rzeczy niesprawiedliwości. Uważają, że wynagrodzenie powinno być uzależnione od nakładu pracy, a także od stopnia odpowiedzialności. Domagają się również zróżnicowania pensum. Podkreślają, iż przygotowują młodzież do licznych konkursów, sprawdzają rozbudowane prace klasowe i wypracowania. Więcej czasu zajmuje im również przygotowanie się do obowiązkowych i fakultatywnych zajęć edukacyjnych.

348 Tamże, s. 36.

W Karcie Nauczyciela zapisano, o czym już wspomniałem, że stanowisko pracy nauczyciela powinno być wyposażone tak, aby mógł on wykonywać rzetelnie zadania dydaktyczne, opiekuńcze i wychowawcze. Tymczasem nauczyciele języka polskiego skarżą się na duże zaniedbania w tym zakresie. Przede wszystkim zdarza się, że nie mają własnych sal lekcyjnych. Tygodniowy wymiar zajęć (plan lekcji ułożony bez zachowania wytycznych bhp) realizują w różnych izbach lekcyjnych (każdą godzinę dydaktyczną w innej), również w odległych od siebie częściach szkoły. To wpływa na opóźnienie rozpoczęcia lekcji, ale prowadzi również do jej wcześniejszego zakończenia. Nauczyciel musi bowiem najpierw dotrzeć do odpowiedniej sali, a następnie znaleźć czas, by przygotować się do jej opuszczenia. Przerwa międzylekcyjna wykorzystywana jest na transport pomocy dydaktycznych, dyżur na korytarzu oraz wymianę dziennika. Należy także wspomnieć o braku zapleczy czy miejsc, w których nauczyciel mógłby przechowywać pomoce dydaktyczne, zakupione często za własne pieniądze. Poloniści ubolewają nad niewłaściwym doposażeniem ich miejsca pracy: stare tablice historyczne i literackie, brak słowników, które zdaniem Marii Nagajowej: powinny być w każdej klasie dostępne dla wszystkich uczniów i nauczycieli wszystkich przedmiotów³⁴⁹, niezbędnych monografii, opracowań, przewodników metodycznych, komputerów, projektorów, tablic multimedialnych, filmów

349 Zob. M. Nagajowa, *ABC metodyki języka polskiego dla początkujących nauczycieli*, Warszawa 1995, s. 41.

w wersji elektronicznej. Brakuje pomocy, które są niezbędne do nauczania młodego człowieka żyjącego w świecie postępu technicznego i technologicznego. I dlatego właśnie przy wyborze podręcznika nauczyciele nie kierują się jego zawartością merytoryczną, a obudową, którą otrzymają, gdy zaczną z niego korzystać. Potwierdzają to wyniki badania sondażowego: nauczyciele doceniają obudowę w postaci podręczników przedmiotowych dla uczniów i książek metodycznych dla nauczycieli oraz za dołączone materiały edukacyjne, głównie foliogramy, płyty CD itp.³⁵⁰ Marta Sobocińska stawia pytanie: Jakiego nauczyciela potrzebuje szkoła?³⁵¹ Z pełną odpowiedzialnością stara się udzielić na nie merytorycznej odpowiedzi: Z całą pewnością nie powinien on bezrefleksyjnie powielać schematów, wzorców metodycznych, standardów ustalonych od lat. Potrzebni są ludzie z rozbudzoną potrzebą rozpoznawania problemów, trudności, wyzwań, umiejących poszukiwać własnych rozwiązań, nie mechanicznie wypełniać gotowe scenariusze lekcji.³⁵² Koncepcja słuszna, ale polska szkoła na kreatywność i samodzielność nauczycieli nie jest jeszcze gotowa.

350 Zob. I. Morawska, *Nauczyciele języka polskiego ...dz. cyt.*, s. 37.

351 M. Sobocińska, *Rola refleksji w procesie kształcenia i doskonalenia umiejętności zawodowych nauczycieli* [w:] *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa 2006, s. 103.

352 Zob. Tamże, s. 103.

W pierwszym półroczu 2013 roku, przeprowadziłem badanie ankietowe wśród 96. nauczycieli języka polskiego zatrudnionych w polskich liceach ogólnokształcących. Celem badania była próba zgromadzenia informacji na temat stosunku respondentów do swojego zawodu, a także trudności, z jakimi spotykają się w szkole nauczyciele poloniści. Istotnym etapem badań jest dobór osób badanych, a więc „wyselekcjonowanie do celów badawczych pewnej ich liczby spośród określonej zbiorowości ludzi, którymi badacz jest szczególnie zainteresowany”.³⁵³ W metodologicznym ujęciu grupę tę postrzega się jako populację, czyli „zbiorowość generalną albo populację generalną”³⁵⁴, a także „zbiór obiektów będących przedmiotem badania”.³⁵⁵ W związku z problematyką niniejszego artykułu na populację składają się wszyscy nauczyciele języka polskiego w Polsce, którzy są zatrudnieni w liceach ogólnokształcących dla dzieci i młodzieży.

Osoby wyselekcjonowane nazywa się „próbką” lub „próbą”. Metodolodzy badań najczęściej przywołują dwa sposoby doboru osób badanych: losowy i nielosowy. Zastosowałem nielosowy dobór próby, a więc „taki sposób pobierania obiektów z populacji do próbki, którego błędu nie można oszacować. Nie jest wtedy znane prawdopodobieństwo, z jakim można wywnioskować

353 M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2011, s. 40.

354 Tamże, s. 40.

355 K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008, s. 42.

o populacji na podstawie badań próbki. Dobór nielosowy nie pozwala zatem przenosić wniosku z badania na populację”.³⁵⁶ Decyzję o jednostkach z badanej zbiorowości, które zostaną objęte badaniem, podejmuje osoba je przeprowadzająca. Dobór jest zupełnie przypadkowy. Zależało mi, aby do grupy respondentów weszli nauczyciele języka polskiego o zróżnicowanym stażu pracy, poziomie wykształcenia i doświadczeniu zawodowym.

Przed określeniem próby badawczej, dokonałem rozeznania w zakresie liczebności interesującej mnie populacji. Zwróciłem się do Ministerstwa Edukacji Narodowej z wnioskiem o udostępnienie informacji publicznej. Zapytałem o liczbę nauczycieli języka polskiego zatrudnionych w liceach ogólnokształcących dla dzieci i młodzieży w Polsce. Według stanu na dzień 30 września 2011 roku w szkołach tych zatrudnionych było 7746. polonistów. Przeprowadzenie badań na tak dużej próbie nie jest możliwe nie tylko z przyczyn finansowych, ale przede wszystkim technicznych i czasowych. Ograniczyłem się więc do doboru próby badawczej spośród nauczycieli języka polskiego zatrudnionych w liceach ogólnokształcących znajdujących się w miastach na prawach powiatu czy inaczej mówiąc- powiatach grodzkich - obejmujących teren dużych miast. Od 1 stycznia 2013 roku status miasta na prawach powiatu ma w Polsce 66. miast. Do wszystkich urzędów miejskich znajdujących się w powyższych miastach wysłałem drogą elektroniczną wnioski o udzielenie informacji na temat

356 Tamże, s. 124.

liczby nauczycieli języka polskiego zatrudnionych w liceach ogólnokształcących dla dzieci i młodzieży. Pomimo dwukrotnego złożenia wniosków, informacji publicznej nie udzieliły urzędy miejskie w Białej Podlasce, Grudziądzu, Jeleniej Górze, Koszalinie, Poznaniu i Siedlcach Pracownicy wydziałów oświaty urzędów w Katowicach, Łomży i Tarnobrzegu sugerowali, aby po niezbędne dane zwrócić się do dyrektorów poszczególnych liceów ogólnokształcących - pisemne prośby pozostały bez odpowiedzi. Informacje pozyskałem zatem z 56. miast na prawach powiatu, które są organem prowadzącym dla interesujących mnie liceów ogólnokształcących.

W oparciu o Dane identyfikacyjne szkół i placówek według danych Systemu Informacji Oświatowej z 30 września 2011 roku ustaliłem, że w miastach na prawach powiatu znajdują się 670. liceów ogólnokształcących.³⁵⁷ Zdecydowałem, że próba badawcza wyniesie 670. osób - po jednym nauczycielu z każdego liceum ogólnokształcącego, znajdującego się w mieście na prawach powiatu. Za pośrednictwem poczty elektronicznej, wystosowałem do dyrektorów poszczególnych szkół prośbę o pomoc w zebraniu danych do niniejszego artykułu. Za każdym razem otrzymywałem automatyczne potwierdzenie otrzymania wiadomości, co dawało pewność, iż dotarła do adresata. Wybrałem ten sposób dystrybucji,

357 Wykaz szkół i placówek według typów znajduje się na stronie internetowej Centrum Informatycznego Edukacji:
<http://www.cie.men.gov.pl/index.php/sio-wykaz-szkol-i-placowek/27-wykaz-wg-typow.html>, [24.02. 2013]

ponieważ nie wymagał on wysokich nakładów finansowych. Zadaniem dyrektora było przekazanie jednemu dowolnie wybranemu nauczycielowi języka polskiego kwestionariusza ankiety. Respondent miał postępować zgodnie z dołączoną instrukcją. Na 670. rozprawdzonych ankiet otrzymałem 96. wypełnionych dokumentów. Ankieta składała się z czterech pytań:

1. Czy zawód nauczyciela języka polskiego jest zawodem prestiżowym?
2. Czy nauczyciel języka polskiego może realizować w szkole swoje pasje polonistyczne?
3. Czy nauczyciel języka polskiego ma w szkole więcej obowiązków niż pozostali nauczyciele?
4. Czy w wykonywaniu zawodu nauczyciela języka można zauważyć szczególne utrudnienia?

Odpowiedzi ankietowanych polonistów prezentują się następująco. Aż 80, 20 % (77 osób) uważa, że współcześnie nie można uznać zawodu nauczyciela języka polskiego za prestiżowy. Inaczej twierdzi 19 osób (19,80%). Pasje polonistyczne w szkole realizuje ponad połowa respondentów (56,25). Dzieje się tak m.in. dzięki możliwości nauczania w klasach humanistycznych, pracy z grupą zdolnej młodzieży, prowadzenia zajęć pozalekcyjnych, podczas których można samemu decydować o przekazywanych treściach, organizowania wycieczek przedmiotowych,

przychylnemu nastawieniu dyrekcji szkoły. Przeszkodami dla pozostałej grupy nauczycieli (43,75%) stają się m.in. brak czasu, brak środków na prenumeratę czasopism, na zakup nowości wydawniczych, zbyt liczne klasy. Nie ma wątpliwości, co do nadmiaru obowiązków. Zdecydowana większość nauczycieli języka polskiego (92,70 %) uważa, że muszą sprostać w szkole większym wymaganiom niż pozostali nauczyciele. Jedynie 7,3 % sądzi, że przydział czynności polonistów nie różni się od nauczycieli innych przedmiotów.

Nauczyciele języka polskiego dostrzegają liczne trudności w wykonywaniu swojego zawodu, co potwierdzają wyniki ankiety: 84,37% (81 osób) badanych opowiada się za koniecznością niwelowania problemów, z jakimi muszą borykać się w szkole. Do szczególnych utrudnień zaliczają:

- zbyt małą liczbę godzin na realizację ważnych treści humanistycznych;
- niechęć uczniów do przedmiotu;
- presja ze strony dyrekcji związana z wynikami maturalnymi (pomimo lekceważącego stosunku uczniów;
- nieustanne zmiany programowe;
- konieczność uczenia "pod klucz";
- osłabienie roli książki;

- brak pełnej informacji o nowej formule egzaminu maturalnego i szkoleń w tym zakresie;
- rozbudowaną biurokrację;
- niechęć uczniów do lektur szkolnych;
- zbyt wysokie opłaty za korzystanie z dóbr kultury, co znacznie utrudnia rozwój;
- obecność na rynku licznych bezwartościowych opracowań i streszczeń;
- prymat popkultury nad wszystkim, co wymaga odrobiny wysiłku intelektualnego;
- ciągłe obniżanie poziomu nauczania ("ogłupianie młodzieży");
- upadek autorytetu nauczyciela;
- nieprzemyślane reformy szkolnictwa i programy nauczania;
- system kształcenia nieadekwatny do potrzeb rynku;
- eksponowanie praw ucznia przy jednoczesnym ograniczaniu obowiązków;

- brak narzędzi niezbędnych przy egzekwowaniu od ucznia podstawowej wiedzy;
- mało czasu na sprawdzenie prac klasowych;
- brak współpracy z rodzicami;
- negatywny wizerunek szkoły w mediach;
- kształt matury odbierający sens zdobywania wiedzy, nie motywuje uczniów, wręcz zabija kreatywność, tłumi indywidualność;
- brak ciągłości w procesie edukacji;
- niskie wynagrodzenie;
- ubogie zaplecze materialne szkół;
- brak sensownego wsparcia psychologicznego i metodycznego;
- niesprawiedliwe jednakowe wynagradzanie nauczycieli różnych przedmiotów;
- lektury mające się nijak do rzeczywistości, anachroniczność zagadnień;
- formalizm kosztem ucznia i czasu dla niego;

- nastawienie szkolnictwa na pomoc głównie uczniom słabszym a nie zdolnym;
- wadliwe podręczniki- z pozoru interesujące, naprawdę zniechęcające uczniów do samodzielności, do czytania, nastawione na atrakcyjność i łatwość przekazu zamiast na kształcenie cnót człowieka myślącego;
- degradacja roli języka ojczystego w kontekście języków obcych;
- coraz niższy poziom wiedzy i umiejętności absolwentów gimnazjum;
- przekonanie uczniów, że wiedza polonistyczna jest bezużyteczna;
- niski próg zaliczeniowy egzaminu maturalnego;
- sprowadzenie roli nauczyciela języka polskiego do roli wyrobnika;
- interdyscyplinarność;
- sprawdzanie próbnych matur;
- "rozdarcie sumienia polonistów między pragmatyką standardów egzaminacyjnych a świadomością aksjologii i estetyki implikowanej przez dzieła literackie";

- brak sprzętu multimedialnego;
- nauka w liceum trwa zbyt krótko;
- propagowanie w mediach przedmiotów matematyczno - przyrodniczych utrudnia motywację młodzieży;
- problemy wychowawcze;
- przeładowany program nastawiony na poznawanie historii literatury a nie literatury samej w sobie.

Powyższe wypowiedzi prowadzą do wniosku, że za chwilę może okazać się, iż zasadniczą rolą nauczycieli języka polskiego, zatrudnionych w liceach ogólnokształcących, będzie realizowanie obszernej podstawy programowej podczas niewielu godzin dydaktycznych, a także przygotowywanie uczniów do egzaminu maturalnego, nawet bezpłatnie, nawet kosztem życia osobistego, gdyż ograniczenie czasu nauki do dwu i pół lat powoduje, że szkoły te w normalnym toku nauczania nie są w stanie przygotować uczniów do matury.³⁵⁸ Z racji, iż licea ogólnokształcące obniżyły loty, gdyż wobec skurczenia się ofert w szkołach zawodowych i technik trafiają do nich uczniowie słabi i do pracy umysłowej nieprzygotowani,

358 S. Bortnowski, *Dlaczego reforma oświaty okazała się szkodliwa dla polonistyki szkolnej* w: *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa 2006, s. 319.

w dodatku pozbawieni motywacji do solidnego wysiłku³⁵⁹, nauczyciele mogą napotkać na swej drodze wiele trudności. W tym miejscu wypada przywołać słowa Zenona Klemensiewicza: Ale polonista nie tylko myśl kształci. On przecież, jak żaden inny nauczyciel, może oddziaływać na sferę uczucia, i w tym jego siła, w tym jego urok. Ale skoro tak, sam musi mieć żywe uczucie i ruchliwą wyobraźnię (...) Należyta postawa, dobrane spojrzenie, żywa gestykulacja, ton mowy, umiejętna recytacja - oto znów najprostsze a bardzo skuteczne środki przelania własnej postawy estetycznej w psychikę ucznia. Wiedza wszechstronna, na mocnej podstawie specjalistycznej oparta, żywość i wrażliwość uczuć i wyobraźni nie dałyby nam pełnej osobowości polonisty. Trzeba mu jeszcze światopoglądu pojętego jako żywy stosunek jednostki do otoczenia, jako świadomość samego siebie wobec społeczeństwa, narodu, państwa, ludzkości. Ten światopogląd buduje się i rozwija nieustannym trudem, on nigdy nie jest skończony i zakrzepły w gotowej formie, on nieustannie aż do schyłku życia tworzy i przetwarza.³⁶⁰ Wypada również postawić pytanie: Czy polskim władzom oświatowym (od ministra edukacji po dyrektora szkoły), rodzicom i samym uczniom zależy obecnie na takim poloniście?

359 Tamże. s. 319.

360 Z. Klemensiewicz, *Główne zadania i właściwości nauczyciela polonisty* [w:] *Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*, red. A. Kałkowska, Warszawa 1982, s. 819.

Bibliografia:

Bortnowski S., *Dlaczego reforma oświaty okazała się szkodliwa dla polonistyki szkolnej?* [w:] *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa 2006.

Józwiak Z., *Fizyczne warunki pracy nauczycieli w: Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli. Pomiędzy wypalaniem zawodowym a zaangażowaniem*, red. J. Pyżalski, D. Merecz, Kraków 2010.

Klemensiewicz Z., *Główne zadania i właściwości nauczyciela polonisty w: Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*, red. A. Kałkowska, Warszawa 1982.

Kordaszewski J., *Trudności pracy nauczyciela (światle nauki o pracy) w: Nauczyciel i młodzież. Tradycje – sytuacja - perspektywy*, red. B. Suchodolski, Wrocław-Warszawa 1985.

Kwiatkowska H., *Pedeutologia*, Warszawa 2008.

Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2011.

Morawska I., *Nauczyciele języka polskiego o języku polskim jako przedmiocie nauczania w: Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, red. E. Bańkowska, Mikołajczuk, A. Warszawa 2006.

Nagajowa M., *ABC metodyki języka polskiego dla początkujących nauczycieli*, Warszawa 1995.

Pyżalski J., *Skutki oddziaływania warunków pracy na polskich nauczycieli w: Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli. Pomiędzy wypalaniem zawodowym a zaangażowaniem*, red. J. Pyżalski, D. Merecz, Kraków 2010.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach, Dz. U. 2003, nr 6, poz. 69; Dz. U. 2009, nr 139, poz. 1130 z późn. zm.

Rubacha K., *Metody badań edukacyjnych*, Warszawa 2008.

Sobocińska M., *Rola refleksji w procesie kształcenia i doskonalenia umiejętności zawodowych nauczycieli w: Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, red. E. Bańkowska, A. Mikołajczuk, Warszawa 2006.

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela, Dz. U. 2006, nr 97, poz. 674 z późn. zm.

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, Dz. U., 1974, nr 24, poz. 141 z późn. zm.